

Sławomir Kotarski

"Frankreichs Kulturpolitik in Deutschland 1945-1950. Ein Tübinger Symposium 19. und 20. September 1985", hrsg. v. F. Knipping und J. Le Rider unter Mitarbeit von K. Mayer, Tübingen 1987 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1-4, 108-112

1990

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Litwy należało uwzględnić jej głębsze uwarunkowania, a zwłaszcza związki akcji politycznych i dyplomatycznych z ogólną koncepcją polityki zagranicznej.

Także lansowana przez autora teza o dominacji „idei kordonu sanitarnego” w polityce mocarstw zachodnich wobec ZSRR należała w połowie lat trzydziestych raczej do przeszłości. Główną autorkę tych koncepcji — Francję — nurtował już w tym czasie bardziej problem niemiecki i w związku z tym chętnie widziałaby ona poprawę stosunków z ZSRR i jego zachodnimi sąsiadami ⁴.

Także Wielka Brytania, skłaniając Litwę do ustępstw, daleka była od podporządkowania jej Polsce. W tym przypadku chodziło Anglikom głównie o to, by konflikty polsko-litewskie nie stanowiły przeszkody w ich antyradzieckiej polityce. W sprawie bloku wschodniego Anglia nie zajmowała ponadto konsekwentnego stanowiska ⁵.

Pomimo informacji zawartej we wstępie, iż wykorzystane zostały materiały archiwalne z Anglii, Niemiec, USA, ZSRR ⁶ poglądy autora bazują głównie na dotychczasowych ustaleniach literatury radzieckiej. W książce brakuje krytycznego podejścia do przedstawianych faktów, a przede wszystkim przytoczenia stanowiska historyków różnych krajów przy omawianiu dyskusyjnych zagadnień. R. Żiugżda podaje we wstępie wrywkowo nazwiska historyków polskich zajmujących się tą problematyką (P. Lossowski, A. Skrzypek, S. Mikulicz, S. Lewicki), a przecież bibliografia prac dotyczących chociażby polskiej polityki wschodniej II Rzeczypospolitej jest znacznie szersza ⁷.

Inne uwagi dotyczące pracy odnoszą się do przyjętego przez autora układu rozdziałów, w którym cała treść oscyluje wokół sprawy konfliktów polsko-litewskich o Wilno i litewsko-niemieckich o Kłajpedę. W przyjętym w książce układzie chronologicznym nie sposób było uniknąć powtórzeń.

Z korzyścią dla pracy byłoby też zastosowanie metody analizy statystycznej grup narodowościowych rejonów wileńskiego i kłajpedzkiego.

Danuta Bogdan

Frankreichs Kulturpolitik in Deutschland 1945—1950. Ein Tübinger Symposium 19. und 20. September 1985, hrsg. v. F. Knipping und J. Le Rider unter Mitarbeit von K. Mayer, Tübingen 1987.

Książka jest zapisem sympozjum, które odbyło się jesienią 1985 r. na uniwersytecie w Tybindze. Temat — „Francuska polityka kulturalna w Niemczech 1945—1950” — obejmował dość szeroki zakres francuskiej polityki okupacyjnej w pokonanych Niemczech po drugiej wojnie światowej. Sympozjum zgromadziło więc kilkudziesięciu

⁴ M. Leczyk, *Polityka II Rzeczypospolitej wobec ZSRR w latach 1925—1934. Studium z historii dyplomacji*, Warszawa 1976, s. 50.

⁵ Ibidem, ss. 50—51.

⁶ We wstępie autor podaje, że korzystał m.in. z dokumentów Centralnego Archiwum Litewskiej Partii Komunistycznej, z archiwaliów dotyczących Niemieckiej Partii Narodowosocjalistycznej w Archiwum Poczdamskim, zbiorów archiwum uniwersyteckiego i państwowego w Greifswaldzie, dokumentów z prywatnego archiwum takich osobistości jak premier Neville Chamberlain, minister spraw zagranicznych Austin Chamberlain, James Balfour czy Lord Robert Cecil przechowywanych w dziale manuskryptów Biblioteki Uniwersyteckiej w Birmingham. Jednak wśród wykorzystanych źródeł drukowanych dominują *Dokumenty winesnej polityki SSSR*, w nieznanym zaś stopniu wykorzystane zostały wydawnictwa anglojęzyczne.

⁷ Są to m.in.: Z. Budecki, *Stosunki polsko-litewskie po wojnie światowej 1918—1928*, Warszawa 1928; J. Smoleński, *Walki polsko-litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r.*, Warszawa 1938; P. Lossowski, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918—1920*, Warszawa 1966; idem, *Stosunki polsko-litewskie w latach 1921—1939*, w: *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918—1939*, pod red. J. Żarnowskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1977; H. Batowski, *Z polityki międzynarodowej XX wieku. Wybór studiów z lat 1930—1975*, Kraków 1979; S. Bukowiecki, *Polityka Polski niepodległej. Szkic programu*, Warszawa 1922; M. Cygański, *Ewolucja taktyczna polityki W. Brytanii wobec Polski w latach 1925—1929 i jej konsekwencje w stosunkach polsko-niemieckich*, *Studia Historyczne Slavo-Germanica*, 1972, t. 1; A. Deruga, *Polityka wschodnia*

naukowców — historyków, socjologów, germanistów i romanistów — reprezentujących zarówno zachodnioniemieckie jak i francuskie ośrodki badawcze. Udział wzięło też kilku uczestników omawianych wydarzeń sprzed kilkudziesięciu lat. Spotkanie zorganizowano dzięki współpracy uniwersytetu w Tybindze oraz Francusko-Niemieckiego Instytutu Kulturalnego (także działającego w Tybindze). Recenzowana książka zawiera ponad dwadzieścia referatów oraz fragmenty dyskusji.

Na wstępie należy wskazać na dużą aktywność badaczy francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech. W ciągu ostatnich lat systematycznie organizowano sympozja i kolokwia poświęcone problematyce francuskiej „polityki niemieckiej” (Deutschlandpolitik). Większość z tych spotkań — w Tybindze, Stuttgarcie, Moguncji i innych ośrodkach w RFN — zaowocowała ukazującymi się w latach osiemdziesiątych, wydawnictwami książkowymi zawierającymi bogaty zestaw artykułów i źródeł. Niestety publikacje te — najnowszy dorobek historyków zachodnioniemieckich i francuskich — są w Polsce zupełnie niedostępne¹. Skłania to do obszerniejszego omówienia recenzowanej książki i wydaje się wystarczająco uzasadniać przedstawienie problematyki badań polityczno-kulturalnych aspektów okupacji Niemiec po drugiej wojnie światowej.

Na zainteresowanie tą tematyką wpływa niewątpliwie niezwykle ważna rola jaką, w pokonanych i podzielonych na strefy okupacyjne Niemczech, odegrała francuska polityka kulturalna. Ofensywna polityka kulturalna znana była już od dawna w działalności międzynarodowej Francji, ale dopiero w ramach okupacji Niemiec po 1945 r. prowadzono ją na tak dużą skalę. Nie należy zresztą tego zjawiska izolować i uważać za wyłącznie francuskie; większość państw aktywnych międzynarodowo nasiliła po zakończeniu drugiej wojny światowej swoją zagraniczną politykę kulturalną.

Badacz polityki kulturalnej Francji w powojennych Niemczech musi odpowiedzieć przede wszystkim na pytanie, czy była ona tylko instrumentem francuskiej polityki zagranicznej, czy też otrzymała pewną autonomię w stosunku do ściśle określonych celów okupacji Niemiec. Jest to szczególnie ważne, jeśli weźmie się pod uwagę gruntowne zmiany we francuskiej „polityce niemieckiej” między 1945 a 1949 r. Trzeba też znaleźć odpowiedź na pytanie, czy francuska polityka kulturalna była rodzajem „Kulturkampf” w obrębie procesu denazyfikacji i redukcji społeczeństwa niemieckiego, czy może wypełniała funkcję quasi-misji w oswojonych od prusko-nazistowskiej ideologii Niemczech. Interesujące wydaje się spojrzenie na francuską politykę kulturalną jako próbę tworzenia płaszczyzny zbliżenia społeczeństwa francuskiego i niemieckiego, zwycięzców i zwyciężonych. Być może kultura właśnie, w pewien sposób uprzywilejowana w stosunku do trudnych kwestii politycznych, była ważnym czynnikiem w stosunkach między Francją a powstałą w 1949 r. Republiką Federalną.

Zebrane w książce *Frankreichs Kulturpolitik in Deutschland 1945—1950* 23 artykuły, w większości uzupełnione fragmentami dyskusji, starają się dać częściową odpowiedź na powyższe pytania. Nie można ich, rzecz jasna, uznać za ostatnie słowo w kwestii

---

Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy w latach 1918—1919, Warszawa 1969; M. Eckert, *Historia polityczna Polski Odrodzonej*, Warszawa 1983; W. Gostyńska, *Stosunki polsko-radzieckie 1918—1919*, Warszawa 1972; J. Jurkiewicz, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905—1922*, Warszawa 1983; W. T. Kowalski, A. Skrzypek, *Stosunki polsko-radzieckie 1917—1945*, Warszawa 1980; idem, *Związek Bałtycki, Litwa, Łotwa, Estonia, Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919—1925*, Warszawa 1972.

¹ Poza omawianą w recenzji książką należy wspomnieć następujące publikacje: *Umerziehung und Wiederaufbau. Die Bildungspolitik der Besatzungsmächte in Deutschland und Österreich*, hrsg. v. M. Heinemann, Stuttgart 1981; *Die Deutschlandpolitik Frankreichs und die französische Zone 1945—1949*, hrsg. v. C. Scharf u. H. Schröder, Wiesbaden 1983; *Französische Kulturpolitik in Deutschland 1945—1949. Berichte und Dokumente*, hrsg. v. J. Vaillant, Konstanz 1984; *Wiedergeburt des Geistes. Die Universität Tübingen im Jahre 1945. Eine Dokumentation*, bearb. v. M. Schmid u. V. Schäfer, Tübingen 1985; *Eine ungewöhnliche Geschichte: Deutschland-Frankreich seit 1870*, hrsg. v. F. Knipping u. E. Weisenfeld, Bonn 1988; *Hochschuloffiziere und Hochschulpolitik in Westdeutschland 1945—1948. Die französische Zone*, hrsg. v. M. Heinemann, Tübingen 1989.

francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech. Są jednak gruntowną, częściowo opartą na francuskim materiale archiwalnym, podstawą dalszych badań, jak również podsumowaniem dotychczasowego ich stanu. Słabością artykułów, co zresztą przyznaje wydawca, jest niepełne wykorzystanie archiwaliów francuskich, a szczególnie akt znajdujących się w Archives de l'Occupation w Colmar. Dostępność tego archiwum była do niedawna bardzo ograniczona; dopiero w najnowszych publikacjach pojawiają się wzmianki o możliwości pełniejszej penetracji jego zasobów. Wydaje się jednak, że tę słabość równoważy w pewnym stopniu obecność na sympozjum uczestników wydarzeń z lat 1945—1949. Były to w dodatku osoby współtworzące wówczas francuską politykę kulturalną w Niemczech. Niektóre referaty zresztą mają wyraźnie memoirowy charakter i same już stanowią cenne źródło. Wśród uczestniczących w sympozjum członków francuskich władz okupacyjnych w Niemczech należy wymienić René Chevala (francuski kurator uniwersytetu w Tybindze w latach 1945—1948), Jacquesa Lacanta (pełnił identyczną funkcję w latach 1945—1950 na uniwersytecie we Fryburgu), Roberta Marquanta (szef gabinetu w Urzędzie Edukacji Powszechnej dla strefy francuskiej). Ze strony niemieckiej natomiast w sympozjum wziął udział m.in. Theodor Eschenburg (w latach okupacji francuskiej członek niemieckich władz krajowych w Wirtembergii-Hohenzollern). Udział tych osób niewątpliwie podniósł walory sympozjum (i recenzowanej publikacji).

Referaty zamieszczone w książce — studia i wspomnienia — podzielono na kilka grup tematycznych. Publikację otwiera referat Jacquesa Bariety (uniwersytet Paryż IV — Sorbona) wykraczający poza ramy chronologiczne określone w tytule zbioru². Autor omawia w nim stosunki kulturalne francusko-niemieckie w okresie międzywojennym. Podkreśla ich drugoplanowość, a nawet zupełny brak znaczenia, w stosunku do polityczno-militarnej rywalizacji tych dwóch państw. Wysuwa, słuszną chyba, tezę o zmianie po 1945 r. koncepcji polityki zagranicznej, wskutek czego płaszczyzna kulturalna stała się ważnym aspektem polityki okupacyjnej, a następnie stosunków francusko-zachodniemieckich.

Kolejne referaty poruszają podstawowe problemy francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech w latach 1945—1950. Na szczególną uwagę zasługuje artykuł Manfreda Heinemanna (uniwersytet w Hanowerze) omawiający miejsce nauki i oświaty w „polityce niemieckiej” mocarstw zachodnich³. Interesująco wypada porównanie francuskiej i angloamerykańskiej polityki kulturalnej w Niemczech. Heinemann wskazuje na ścisłą zależność zagadnień kulturalnych od prowadzonej wówczas „polityki bezpieczeństwa” (Sicherheitspolitik). Przytacza szereg aktów prawnych wydanych przez Sojuszniczą Radę Kontroli w Niemczech oraz zarządy okupacyjne w poszczególnych strefach.

Georges Cuer (z archiwum francuskiego MSZ w Paryżu) w swym referacie zwraca uwagę na znaczenie francuskiej polityki językowej w okupowanych Niemczech⁴. Wskazuje, iż była ona istotą całej polityki kulturalnej Francji. Omawiając drogi ekspansji języka francuskiego (prasa, radio, szkolnictwo, polityka wydawnicza) analizuje ich rzeczywisty wpływ na społeczeństwo niemieckie.

Następne referaty poświęcono kwestiom szczegółowym. Na uwagę niewątpliwie zasługuje artykuł Franza Knippinga (uniwersytet w Tybindze) dotyczący genezy szkoły wyższej w Spirze zorganizowanej przez władze francuskie⁵. Autor omawia szeroko tło

2 J. Bariety, *Deux après-guerres: recherche d'une politique culturelle française en Allemagne après les déception des années 1920 et 1930*.

3 M. Heinemann, *Bildung und Wissenschaft in Fahmen der Kultur- und Sicherheitspolitik des Westalliierten. Erfahrungen der Nachkriegszeit*.

4 G. Cuer, *Der Französischunterricht und die französische Sprachenpolitik in Deutschland nach 1945*.

5 F. Knipping, *Umerziehung der Verwaltung? Zur Gründungsgeschichte der Hochschule für Verwaltungswissenschaften in Soeyer*.

polityczne organizacji Państwowej Akademii Zarządzania, jak również wpływ tej uczelni na tworzącą się wówczas administrację niemiecką. Akademia w Spirze była do 1949 r. przykładem bezpośredniego i ścisłego związku między zagadnieniami politycznymi a polityką oświatową.

Szkoły wyższe w strefie zarządzanej przez Francję są tematem publikacji także i innych uczestników sympozjum.

Obszerną część recenzowanej książki zajmują artykuły o środkach masowego przekazu pod zarządem francuskim. Autorzy przedstawili zagadnienia polityki wydawniczej, działalności radia i prasy niemieckiej w latach 1945—1949. Szczególnie cenne zdają się wyniki badań Stephana Schölzela (archiwum miejskie w Hagen) dotyczących polityki wydawniczej (prasowej) w strefie francuskiej⁶. Artykuł Schölzela zawiera też obszerne omówienie stanu badań oraz źródeł do dziejów prasy niemieckiej z lat 1945—1949. Przynosi też bogaty materiał do dalszych badań: wykazy tytułów, wysokość nakładów, daty i miejsca ukazywania się gazet i czasopism. Ustalenia te są tym bardziej interesujące, że polityka francuska kształtująca ówczesny rynek prasowy, pozostawiła bardzo trwałe skutki. Większość powstałych wówczas gazet i czasopism ukazuje się nadal i jest bezpośrednią spuścizną francuskiej działalności w Niemczech. Dotyczy to też lokalnych rozgłośni radiowych tej strefy okupacyjnej.

Kolejna część publikacji koncentruje się wokół francuskiej polityki kulturalnej w Wirtembergii-Hohenzollern, a szczególnie w jej stolicy — Tybindze. Wymienić tu należy w pierwszym rzędzie memoirowy artykuł René Chevala (kurator uniwersytetu w Tybindze 1945—1948, zm. 1986) omawiający sytuację uniwersytetu w Tybindze w pierwszym okresie po zakończeniu działań wojennych⁷. Ten dość obszerny referat stanowi, wraz z dyskusją, cenne źródło do historii niemieckiego szkolnictwa wyższego pod aliancką okupacją. W tejże części książki zamieszczono artykuł Stefana Zaunera (uniwersytet w Tybindze) o początkach francuskiego Instytutu Kulturalnego w Tybindze⁸. Sieć instytutów, obok placówek szkolnictwa, była ważnym instrumentem francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech i stąd w obecnych badaniach tak dużą wagę przywiązuje się do procesu ich tworzenia w latach 1946—1951.

Aż 4 kolejne referaty przedstawiają rolę Carlo Schmid — szefa rządu Wirtembergii-Hohenzollern — w powojennych dziejach tego kraju. Aspekty politycznej kariery Schmidy i jego związki z francuską polityką kulturalną omawia m.in. jego współpracownik z tamtych lat — Theodor Eschenburg⁹. Wiedzę o Schmidzie wzbogacają też wspomnienia jego syna — Martina (uniwersytet w Tybindze)¹⁰.

Książkę uzupełniają dodatki, m.in. schemat organizacyjny francuskich władz okupacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem organów tworzących politykę kulturalną (Dyrekcja Edukacji Powszechnej).

Artykuły zamieszczone w omawianym zbiorze tworzą niewątpliwie rzetelną bazę dalszych badań francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech. To co stanowi o zaletach tej publikacji — wielokierunkowość badań, dostrzeganie różnych aspektów polityki kulturalnej — jest zarazem jej słabością. Przedstawiane grupy tematów wydają się zbadane tylko połowicznie. Tylko niektóre kwestie znalazły więcej niż jednego referenta. Na pewno ramy chronologiczne, a szczególnie tematyczne, tego opracowania ustalono zbyt szeroko. Stąd publikację należy traktować jako rodzaj bilansu dotychczasowych

6 S. Schölzel, *Pressepolitik in der Französischen Zone*.

7 R. Cheval, *Die Universität Tübingen zwischen Vergangenheit und Zukunft in den Nachkriegsjahren*.

8 S. Zauner, *Gründung und Anfänge des Französischen Kulturinstituts in Tübingen 1946—1951*.

9 T. Eschenburg, *Carlo Schmid und die Französische Besatzungspolitik*.

10 M. Schmid, *Erinnerungen*.

wyników, omówienie stanu badań. Jest ona uzupełnieniem innych książkowych opracowań spotkań badaczy francuskich i zachodnioniemieckich, jakie ukazują się w RFN, zwraca uwagę na potrzebę dalszych prac oraz szerszego i pełniejszego ujęcia francuskiej polityki kulturalnej w Niemczech po zakończeniu drugiej wojny światowej.

Sławomir Kotarski